

A.M.Həsənova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
hesenovaaa1905@gmail.com

MOTİVASİYA VƏ ONUN TƏLİM PROSESİNDƏ ROLU

Xülasə

Təlim prosesində motivasiya vacib komponentdir. Motivasiyanın düzgün qurulması, inkişaf etdirilməsi ən önəmli faktorlardandır. Bu məqalə motivasiya və onun təlim prosesindəki rolu haqqındadır. Bu gün motivasiya dilin tədrisində mühüm rol oynayır. Tələbələrin dilə olan marağının artmasında, öz fikirlərini müstəqil olaraq ifadə etmələrində, özünə inamın daha da artmasında motivasiyanın əhəmiyyəti böyükdür. Təlim prosesində motivasiyanın düzgün qurulması üçün müəllim bir sıra metodlardan istifadə etməlidir. Kiçik yaşlı şagirdlər qiymətləndirməyə xüsusi önəm verirlər. Belə ki, təlim uğurlarının yüksək qiymətləndirilməsi onları daha da həvəsləndirir. Buna görə də motivasiyanın təqdim etdiyi imkanlardan xəbərdar olmaq və onları təlim prosesində tətbiq etmək vacibdir. Həmçinin motivasiyamıza təsir edən daxili və xarici amillər də nəzərə alınmalıdır.

МОТИВАЦИЯ И ЕЕ РОЛЬ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Резюме

В процессе обучения мотивация является важнейшим компонентом. Правильное построение и развитие мотивации является одним из важнейших факторов. Данная статья посвящена мотивации и ее роли в процессе обучения. Сегодня мотивация играет важную роль в обучении языку. Значение мотивации велико в повышении интереса учащихся в языке, самостоятельное выражение своего мнения, повышение уверенности в себе. Педагог должен использовать ряд методов для установления мотивации в процессе обучения. Особое внимание младшие школьники уделяют оцениванию. Таким образом, высокая оценка успешности обучения мотивирует их еще больше. Поэтому важно осознавать возможности, предоставляемые мотивацией, и применять их в тренировочном процессе, а также учитывать внутренние и внешние факторы, влияющие на нашу мотивацию.

MOTIVATION AND ITS ROLE IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Summary

Motivation is an important component in the educational process. Correct establishment and development of motivation is one of the most important factors. This article is about motivation and its role in the learning process. Today, motivation plays an important role in language teaching. The significance of motivation is very important in increasing students' interest in language, expressing their ideas independently, and increasing self-confidence. In order to create motivation correctly

in the educational process, the teacher should use a number of methods. Younger students pay special attention to assessment. Thus, the achievement of training successes motivates them even more. For this reason, it is important to be aware of the opportunities provided by motivation and to apply them in the education process. Also, internal and external factors that affect our motivation should also be taken into account.

Açar sözlər: *motivasiya, təlim, daxili və xarici motivasiya, tələbə*

Ключевые слова: *мотивация, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, ученик*

Key words: *motivation, education, extrinsic and intrinsic motivation, student*

Fəal dərsdə motivasiya dərslərin vacib komponentidir. Təfəkkür prosesini hərəkətə gətirən və şagirdlərin idrak fəallığına təkan verən prosesdir. Motivasiya bizi fəaliyyətə, müəyyən istiqamətə yönəldən eləcə də, müxtəlif fəaliyyətlərə sövq edən daxili hissidir. O, insan davranışlarını istiqamətləndirməklə onların fəaliyyətsizliyini aradan qaldırır, fəaliyyətin davamlılığını təmin edir.

Motivasiya öyrənmə və performans təsir edən vacib bir fəaliyyətdir ki, dörd formada özünü göstərir:

1. Motivasiya insanların enerji və aktivlik səviyyəsini artırır;
2. Motivasiya fərdi müəyyən məqsədlərə istiqamətləndirir. Motivasiya insanların seçiminə təsir edir və onların nəticələrlə mükafatlandırır;
3. Motivasiya müəyyən fəaliyyətə başlamaq təşəbbüsüdür və həmin fəaliyyəti davam etdirmək əzmkarlığıdır.
4. Motivasiya öyrənmə strategiyalarına və fərdin idrak proseslərinə təsir edir.

Xarici dil öyrənilməsi zamanı motivasiyanın yaradılmasının zəruriliyi fikri 1950-ci illərə təsadüf etsədə, 1970-ci illərdə bu yanaşma daha çox diqqət mərkəzində olmuşdur. Xüsusi olaraq, Lambert və Gardnerin tələqinedici fikirləri, bunu deməyə əsas verir. Onların təqdim etdiyi yanaşma üç prinsipə əsaslanır, öncəliklə motivasiyanın təsir gücü, dil öyrənmə istəyinin mövcudluğu və son olaraq ikinci dil öyrənmə zamanı nümayiş etdirdiyimiz şəxsi mövqeyimiz, bu sıraya daxil edilmişdir.

Nəticədə, xarici dilin öyrənilməsi zamanı motivasiya artıq tələbənin istək dərəcəsi və bu əsnada nümayiş etdirdiyi şəxsi mövqeyi ilə birgə, onun ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilir.

Motivasiya insanın daxili və xarici amillərin təsiri altında müəyyən bir davranışa və fəaliyyətə cəlb edilməsinin mürəkkəb prosesidir. O, uşağın daxili dünyasının çoxmərhləli qarşılıqlı əlaqəsinin, onun ehtiyaclarını ödəyə biləcək stimulların nəticəsidir.

Motivlərin başqalarının təsiri ilə yaranan xarici, yaxud tələbələrin özünün daxilindən gələn, öz təşəbbüsü ilə yaranan daxili motivlər olması da, təhsilalanların peşəkarlığının artırılmasında və səriştəyə yiyələnmələrində az rol oynamır. Təcrübə göstərir ki, xarici motivlər bu prosesdə müəyyən təsir gücünə malik olsalar da, əsas rol daha güclü, daha dərin və davamlı olan daxili motivlərə məxsusdur.

Motivasiya öyrənmə, təlim prosesinin məhsuldarlığına, effektivliyinə müsbət təsir göstərən və öyrənmə fəaliyyətinin müvəffəqiyyətini müəyyən edən başlıca ünsürdür.

Təlim prosesinin sistematikliyi üçün vacib olan şərtlərdən biri kimi qiymətləndirilən motivasiyanın olmaması təlim uğurlarının azalmasına səbəb ola bilər. Kifayət qədər geniş, ümumi anlayış olan motivasiyanı psixoloji fenomen adlandırmaq olar. Motivasiya həm də şagirdləri idraki fəaliyyətə, təhsilin məzmununun fəal mənimsənilməsinə sövq edən proseslərə, metodlara, vasitələrə verilən ümumi addır. Tədqiqatlar nəticəsində sübut olunmuşdur ki, şagirdlərdə, xüsusən də kiçik məktəb yaşlı uşaqlarda təlim motivasiyalarının ölçülməsi mütləq xarakter daşıyır.

Belə ki, təlim prosesində müsbət nəticə əldə etməyin başlıca yolu motivasiyanın yüksəldilməsi ilə müəyyən olunur. Yüksək motivasiya həm də düzgün inkişaf etmiş şəxsiyyət deməkdir.

Motivasiya insanların iş görməsini dəstəkləyən təhrikəddici psixoloji qüvvə olduğundan o, öyrənənlərin davranışlarını istiqamətləndirməklə onların fəaliyyətsizliyini aradan qaldırır. Təlim üçün nəzərdə tutulan müəyyən tapşırıqları yerinə yetirmək və ya xüsusi davranışlara təhrik etmək məqsədilə yaradılan motivasiya situativ motivasiya adlanır. Təlimdə motivasiya təhsilalanlarla əlaqəli olub, onların təlim prosesində fəal iştirakını təmin edir.

Yüksək motivasiya olunmuş öyrənənlərlə qoyulmuş məqsədlərə, təlimin nəticələrinə yiyələnmək mümkün və asan olduğu halda, zəif motivasiya edilmiş öyrənənlərlə təlimin məqsədlərinə nail olmaq çətinləşir. Deməli, fəal təlim prosesində motivasiya açar rolunu oynayır və ən güclü təhrikəddici, təsiredici bir faktordur. Motivasiya nəinki tələbələrin daha müsbət davranışını təmin edir, həm də daha yaxşı əhval-ruhiyyə yaradır. Motivasiya, uşaqları maneələr və ya çətinliklərlə qarşılaşdıqda belə, onları hərəkətə gətirən qüvvədir. Onları potensiallarını reallaşdırmaq üçün lazım olan enerji ilə təmin edir. Həvəsli uşaq fədakar, enerjili və yenilikçidir, öyrəndiklərinin dəyərini görür və məqsədlərinə çatmaqda qərarlıdır.

Bütün öyrənənlər motivasiyalı ola bilər, lakin onların motivasiya mənbələrinin fərqli olması gözləniləndir. Çünki, insana təsir edən daxili və xarici amillər fərqlidir. Daxili motivasiyanın əksi olaraq xarici motivasiya kənardan təsir edən faktorların nəticəsində yaranır. Xarici təsiredici qüvvələrə təhsilalanların yaşadıkları sosial həyatı, müəllimləri, təlim metodlarını və təlim

mühitini aid etmək olar. Bir çox hallarda şagird və tələbələr müəllimlərin onlara inandıqlarına görə daha həvəslə çalışırlar.

Müvafiq strategiyalardan istifadə etməklə müəllimlər şagirdlərə öz keçmiş fəaliyyətini daha müsbət şəkildə qiymətləndirməyə, uğurlarından və irəliləyişlərindən daha çox məmnun olmağa və keçmiş uğursuzluqlarını konstruktiv şəkildə izah etməyə kömək edə bilər. (3,səh.85)

Belə ki, təlim uğurlarının yüksək qiymətləndirilməsi onları daha da həvəsləndirir. Nəzərə alınması ən vacib şərtlərdən biri də cəzaların tətbiqi ilə bağlıdır. Unutmaq olmaz ki, şagirdləri (ümumiyyətlə, uşaqları) sinif yoldaşlarının yanında və ya digər kənar şəxslərin yanında cəzalandırmaq, tənbeh etmək olmaz. Bu onların təlim motivasiyalarına mənfi təsir göstərməklə yanaşı, həm də özünüqiymətləndirmənin zəifləməsinə, utancaqlıq hissənin formalaşmasına və digər ciddi xarakterli psixoloji gərginliyə səbəb ola bilər. Güclü xarici motivasiya faktoru olan müəllim həm də ruhlandırıcıdır. Şagird və tələbənin yüksək və zəif motivasiyası müəllimdən çox asılıdır. O, təlim prosesini təşkil, tədris materiallarının rəngarəngliyini, maraqlı olmasını, sərbəst seçim şəraitinin yaradılmasını təmin edir.

Təlim prosesində uşaqların zəif cəhətlərini müəllim onlara izah etməli və hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onlara nəvazişlə yanaşmalıdır. Bu uşaqlarda daxili motivasiyanın inkişafına və təlimə olan marağının artmasına səbəb olur. Xarici təsirlərə isə, valideyn, müəllim, xaricdə yaşamaq kimi faktorları göstərmək olar.

Uyğun təlim metodlarının seçilməsi həm təlim prosesinin gedişinə, təlim nəticələrinin əldə olunmasına, həm də təhsilənlərin motivasiyasına təsir edən xarici motivasiya faktorudur. Pedaqoqlar motivasiyanın saxlanmasının vacibliyini onların tədris strategiyasının, tapşırıqların hazırlanmasının və komanda işinin inkişafının fəal hissəsi kimi başa düşməlidirlər. (1, səh.37)

Motivasiyanı bir neçə klassifikasiyaya uyğunlaşdırmaq olar:

- Tələbatların ödənilməsinə yönələn birbaşa motivasiya;
- Tərbiyəçinin şəxsiyyətindən və fəaliyyətindən asılı olan konkret metodlar;
- Müsbət emosiyalara əsaslanan motivasiya;
- Təzahür keyfiyyətlərinə görə perspektiv ehtiva edən motivasiya;
- Tələbənin özünün məqsədinə, məqsədə-müvafiqliyinə, gələcək həyatına və planlarına yönələn motivasiya;
- Hər hansı fəaliyyətə, məqsədə olan meyil və maraqdan doğan motivasiya.

Motivasiya şagirdi ona tanış olan anlayışın indiyədək diqqət yetirmədiyi xüsusiyyətləri haqqında düşünməyə sövq edir. Bəzən müəllim sinfin qarşısına çıxardığı hər hansı bir material haqqında birbaşa özü məlumat verir, bu isə şagirdlərdə fəallıq yaratmır. Müasir təlimdə şagirdləri passiv

dinləyici vəziyyətində saxlamaq yolverilməz haldır. Bəzən müəllimlər motivasiya qurarkən yalnız hansısa mövzuya dair suallar verməklə kifayətlənirlər. Belə motivasiya qurmaq olar. Lakin bu zaman şagirdlərdə mövzuya güclü maraq oyanmır. Daha yaxşı olar ki, müxtəlif sxemlərdən, şəkillərdən istifadə edilsin, çünki motivasiyanın cəlbediciliyi, qeyri-adiliyi şagirdlərdə mövzuya maraq oyadır və diqqətin tamamilə dərse yönəlməsinə səbəb olur. Motivasiya zamanı meydana çıxan tədqiqat sualının müəyyənləşdirilməsində şagird fəallığı mühüm rol oynayır. Tədqiqat sualının şagirdlərin özləri tərəfindən müəyyənləşdirilməsi elə motivasiyanın səmərəli olmasından xəbər verir.

Motivasiyada şagirdlərin qarşısına elə detallar çıxarmaq lazımdır ki, onlar bu haqqda hər hansı bir anlayışa malik olsunlar. Bu baxımdan qarşıya qoyulan problem sinfin yaş imkanlarına və inkişaf səviyyəsinə uyğun seçilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Csizer K., Dörnyei Z., (2005). *Language learners' motivational profiles and their motivated learning behavior. Language Learning, 55 (4), 613-659.*
2. Dörnyei Z. & Ushioda E. (2009). *Motivation, Language Identity and the L2 Self. MPG Books Ltd., GB.*
3. Harmer J. (2007). *The practice of English language teaching. (4th ed.). Essex: Longman*
4. <https://as-journal.edu.az/files/2022/06/s-86-94-firuze-sadiqova.pdf>